

վիճակ մենաստանիս մեծ էր յառաջագոյն, այլ արդ 'ի փոքու սահմանի .
 35 գիւղք են թեմ'նորա հանդերձ նիկոմիդեաւ . և են գիւղքդ այդոքիկ մեծաւ
 մասամբ 'ի շրջակայս լծին նիկիոյ : Յամին 1843 դպրոց 'ի մենաստանին հաստա-
 տեցին , յորում ժողովեալ զմանկտի թեմի իւրեանց կրթեն յուսումն , և 'ի դաս-
 տիարակութիւն եկեղեցական վիճակի : Միաբանքն ամենայն տասնիւ չափ , բա-
 րեկրօնք և բարեհամբոյրք , հիւրամեծարք և սիրելիք , փոյթ մեծ ունին զարգա-
 նալոյ ուսմանց և բարեկրթութեան , հրահանգեալ այնու և զմանկտին , յորոց ա-
 ռաքին յայլ և այլ գիւղս 'ի դաստիարակ դպրոցաց նոցին . զի և յամենեւին 'ի նոսա
 են վարժոյք մանկանց . և հեղինակ այդր ամենայնի է Պօղոս եպիսկոպոս Թաք-
 թաքեան պրուսացի , փոխանորդ նորին Ստեփան վարդապետի : Զառաջնոյ շինու-
 թենէ մենաստանին յիշատակ լինի 'ի ձեռագիր մաշտոցի իրիք անդ այսպէս . . .
 « Ազգս մերային որ եկեալ բնակեալ 'ի գաւառս նիկոմիդացւոց 'ի սահմանս Ար-
 » մաշ կոչեցեալ վանիցն սուրբ Աստուածածնի 'ի գիւղս որ Ղըլլայ յորջորջի , չե ևս
 » էին շինեալ յարկս աղօթից և ժամատունս : Իսկ 'ի յետին ժամանակիս յետ բա-
 » զում տարոյ՝ որ էր թուականն ՌՃԹ (1660) 'ի հայրապետութեան տեառն Յա-
 » կոբայ որ 'ի սուրբ Էջմիածին , և յառաջնորդութեան սուրբ Երուսաղեմի տեառն
 » Աստուածատրոյ վարդապետի , և 'ի պատրիարկութեան տեառն Մարտիրոսի
 » նորին աշակերտի . . . մինն 'ի նոցանէ Խասկալցի Ղումրին . . . ես . . . Երեմիաս . .
 » եկաք 'ի նաւակատիս եկեղեցւոյս և 'ի պատճառս ուխտի սուրբ վանից տիրա-
 » մօրն Աստուածածնի , և զթերին լցաք . . . :

Խաւսկալ , գիւղ հայոց իբր 'ի 50 տանց , միով ժամաւ հեռի յԱրմաշայ . զա-
 նուն գեղջս յիշատակէ և այլ ձեռագիր մաշտոց որ 'ի նմին նորաչէն եկեղեցւոյ
 գեղջն . » ՌԺԸ (1609) 'ի մայրաքաղաքն Ստամպոլ 'ի դուռն կոմրուկու սուրբ
 » նիկողայոսին . առաջնորդութեան կեսարացի Գրիգոր քաջ բարունապետին .
 » թագաւորութեանն սուլթան Ահմատին . Աստուած զիւր սուրն կտրուկ անէ : Զե-
 » ումբ անարժան Թոխաթցի Միքայէլին 'ի վայելումն Խասկալցի տէր Միքայէ-
 » լին . . . Արդ գրեցաւ սա 'ի դառն և 'ի զիժար ժամանակիս , զի խեղճ քրիստո-
 » նեայքն ճալալոց համար փախեան և եկին 'ի Ստամպոլ . և զոքս այլ կու հալա-
 » ծեն 'ի Ստամպոլու :

Մ Ի Զ Ա Տ Ք

Ե

Բնագրորումն առաջնորդ միջառուց :

Գարնան եղանակին երևոյթ մ" է :
 Յորեկ ատեն կը տեսնես որ յանկարծ
 ամպերն հորիզոնին վրայէն կը սկսին
 ելլել , սահիլ , բարձրանալ , հսկայա-
 կերպ գիւղուիլ : Քիչ ժամանակի մէջ
 երկինքը կը պատեն , արևը կը ծածկեն :

Իրենց առջևէն նախ առերևոյթ մեռեալ
 հանդարտութիւն մը , ապա թեթև քա-
 մի մը կը քալցընեն , ազդարար գալու-
 փոթորկին : Շառոց տերևներն կը սկսին
 շարժիլ , ծփալ , թեթև խշրտոց մը հա-
 նել . կարծես թէ կը ծիծաղին . կարծես
 թէ կ'ուրախանան . կ'արծես թէ կ'անձ-
 կան զովութեան . ու հրաւէր կը կար-
 դան անձրեկին . որ ցորեկուան խղղուկ
 ջերմութենէն ետքը՝ իրենց լկեալ , թու-
 լացեալ անդամներն պիտոր զովացընէ :

Այն ատեն գիտես որ արևուն փայլը
ընդհատեալ է, այլ օրը չէ լրացեալ,
թէպէտ և գիշերային մթութիւն մը
պատած է չորս դին: Եւ սակայն շունչ
չկայ:

Ամենայն շունչ խոյս տուած է. ա-
մենայն կենդանի իրեն պատսպարանը
դտած է. ամենայն միջատ իրեն ծակը,
իրեն բոյնը քաշուած է. հոն ահուդո-
ղով կը սպասեն, մինչև որ փոթորիկն
անցնի, խաղաղութիւնը վերադառնայ,
արևն նորէն զուարթ ծագէ, և իր ընդ-
հատեալ փայլն նորէն իրեն շրջանը սկը-
սի շարունակել:

Բնութեան հետ իրենք ալ զուար-
թացած՝ ծակերնին, ապաստանարան-
նին կը թողուն, ասպարէզը կ'ելլեն, ի-
րենց ընդհատեալ զբօսանքներն շարու-
նակելու. մինչև որ գիշերը գայ և օրը
լրացնէ, որ իրենք ալ իրենց խոնջ ան-
դամներուն հանգիստ տան:

Այսպէս միջատն ալ, դեռ խօսքը
չլրացած՝ բռնադատուեցաւ ընդհատել
զայն: Հարկ եղաւ որ անցած ամսուան
հատուածին մէջ հարկին ու ժամանա-
կին հնազանդի, ու թեւերն ամփոփէ:
Արդ ժամանակ է նորէն զանոնք պար-
զելու, ընդհատեալ խօսքը նորէն շա-
րունակելու:

Խօսքերնիս լուիկին վրայ էր. այն չըն-
չին միջատը՝ որուն բեղմնաւորութիւնը
զարմացուց զմեզ, այլ չվախցուց: Թէ-
պէտ և իրենց բեղմնաւորութեամբը, ը-
սինք, բոլոր աշխարհքիս տունկերը բա-
ւական չեն դռնոնք սնուցանելու, սա-
կայն անկարելի ալ է որ կարենան ա-
նանկ ընդարձակիլ. վասն զի իրենց
թշնամիները շատ են:

Մենք միայն մէկ երկուքը յիշեցինք.
սակայն շատ դժուարին չէ գտնալ զա-
նոնք ալ, որոնց բնազդումը զասոնք
փնտռել և ուտելն է: Միայն դիտողու-
թիւնը զգուշութեամբ ընելու է. չըլլայ
որ յանկարծ անոնց բարեկամը թշնա-
մի կարծուի:

Գտիր մէկ տունկ մը որ լուիկներուն
բնակարան ըլլայ. անկարելի է որ սև

միջատ մ'ալ չտեսնես որ հանդարտ քա-
լուածքով անոր ճիւղերէն վեր չ'ելլէ:
Արտաքին երևոյթէն մէկէն կը ճանչնաս
որ մրջիւնն է. այլ գիտես արդեօք անոր
ճամբորդութեան վախճանը: Բնազդո-
ղական մղում մ'է, մանաւանդ թէ հեշ-
տութիւն մը, որ իրեն ճամբուն կ'ա-
ռաջնորդէ. անանկ հեշտութիւն մը, ո-
րուն կայանքը կոկորդն է:

Ախոռ, գոմ չինել ու կենդանի պա-
հել ամենահին սովորութիւն մ'է, որ
յորդուց յորդիս մինչև մեզի իջեր է:
Այս միջոցով մարդ, կովեր, ոչխարներ
պահելով ոչ միայն անոնց բուրդովը իր
մերկութիւնը կը զգեցնէ, այլ և անոնց
կաթովը ինքզինքը կը սնուցանէ: Սա-
կայն այդ սովորութեան նախնական
զաղափարը արդեօք մարդուն է:

Եթէ մարդս ամէն արարածներէն
ետքը ստեղծուած է, ըսել է որ ստեղ-
ծագործութեան կարգով մրջիւնն ալ
իրեն անդրանիկն է. որով և այդ սովո-
րութիւնն ալ բնութիւնը մարդէն ա-
ռաջ մրջիւնին սովորեցուցած է:

Լուիկը մինչդեռ հետզհետէ ուտելու
հետ է, միանգամայն անոյշ հոյզ մ'ալ
կը թորէ: Այդ հոյզը անանկ մէկ հա-
մեղ ըմպելիք մ'է մրջիւններուն ճաշա-
կառութեան, որ թերևս մարդ այնչափ
համ չառնուր իրեն կովերուն, ոչխար-
ներուն կաթէն, որչափ մրջիւնները՝ այս
հոյզէն:

Ուստի այն մրջիւնն որ կը տեսնես որ
ճիւղէն վեր կ'ելլէ, հովիւ մ'է որ այդ
հոյզը կ'թելու կ'երթայ: Լուիկը՝ հագիւ
թէ կը զգայ մրջիւնին բողկուկներուն
չփմունքը, մէկէն կը թողու որ հոյզը
ելլէ: Մրջիւնն ալ որ շատ անգամ ան-
կէ աւելի բան չուզեր, կը ծծէ զան ա-
նանկ ախորժով, որչափով գինովն իր
գինին չխմեր: Այլ և ինքզինքը հեշտա-
ցնելէն ետքն ալ անկէ իր բոյնը տա-
նելու ալ չմոռնար:

Բայց կան ալ մրջիւններ որ այսչա-
փով ալ գոհ չեն ըլլար, բաւական չեն
սեպեր անոյշ կաթիլը ծծելու. այլ նաև

նոյն իսկ միջատներն ալ կը գրկեն իրենց բնակարանը կը տանին . ու կատարեալ այնպէս կը պահեն , ինչպէս մեր հովիւները՝ իրենց ոչխարներն ու կովերը : Ժամանակին՝ բոյնէն կը հանեն արծեւլու կը տանին , արեւու կը ցուցնեն , ու ժամանակին նորէն բնակարանը կը դարձնեն : Դիտողութիւնը ասանկ ըստուգեր է :

Եւ սակայն կ'ըսեն դարձեալ , որ ինչպէս մեր նախահարց ճոխութիւնը անդէոց բազմութիւնն էր , այսպէս ալ միջիւններուն ճոխութիւնը նոյն այս տեսակ մը կովերն ըլլան : Վասն զի ասոնց համար թագաւորութիւն թագաւորութեան դէմ պատերազմներ կը հրատարակեն , և անհամար նահատակներ իրենց կեանքը զոհ կ'ընեն . ինչո՞ւ . որպէս զի այս տեսակ մը ճոխութիւն իրարու ձեռքէ յափշտակեն :

Կ'ըսեն , և հաւանական կ'երևնայ , վասն զի ծանօթ է փոքր 'ի շատէ մըրջիւնին պատերազմասէր բնազդումը , և անոր այլ և այլ տեսակաց դատարկապորտ կեանք մ'անցընելու սէրը . այնչափ , մինչև իրենց նմանները (վասն զի իրենցմէն քիչ մը տարբերութիւն ունին , և իրենցմէ տկար են ,) բռնութեամբ իրենց գերի կ'ընեն որ իրենց ծառայ ըլլան , և իրենք հանգիստ , անըբող , անհոգ կեանք մ'անցնեն : Եւ այդ կ'ընեն անշուշտ այն պատճառաւ և այն իրաւամբ որով սպիտակամորթ մարդը սևամորթին ազատութիւնը իրեն դիւրութեանն ու ծուլութեանը գերի կ'ընէ :

Ուստի հաւանական է որ , նոյն պատճառաւ , փոխանակ լուիկներ գտնելու համար ասդիս անդին իյնալու , վագերու , յոգնելու , փնտուելու , յանկարծ մէկէն խմբովին այն թագաւորութեան վրայ կ'իյնան , ուր տեղ գիտեն որ այս տեսակ մը կովերէն բազմութիւ կը գրտնուին : Անով կրկին կիլք կը յագեցնեն . մէյ մ'որ իրենց պատերազմական աշխոյժին թափը կը հաճեցնեն , և մէյ մ'ալ որ դիւրագնոյ ճոխութիւն մը կը ստանան . որ աւելի անոյշ կ'ըլլայ անշուշտ քան թէ իրենք իրենց գործու-

նէութեամբ ու ճակտին քրտինքովը ստացած ըլլային : Խղճին խայթն ապա ըսես : — Զգալու պատճառ մը չունին , իրենց սովորական օրէնք է որ իրաւունքը միշտ զօրաւորին կու տայ :

Սակայն թողունք վարդենիին ճիւղերուն կանաչազգեստ բնակիչները , ու աչքերնիս վարդին վրայ տանինք . այն նազիկ ծաղկին , որ գոյնովն , հոտովն ու տեսքովը իրաւամբ թագուհի ծաղկանց կ'ըսուի : Եւ այդպիսի պատուոյ իրաւունք անշուշտ ոչ ոք կը ժխտէ անոր : Ահա վկայ են մեր պարտէզները , որոնք զարդարելու համար մեր նախնագոյն փնտռածը վարդենին է : Ցանկալի է մեզի մեր բնակարանաց դռները ասոնց մով պատել , զարդարել . և եթէ կարելի ըլլար , թերևս ողջոյն իսկ մեր բնակարանը վարդերէ կը շինէինք : Ո՛րչափ ուրեմն երջանիկ կրնանք սեպել , ու ո՛րչափ մեր նախանձը կրնան շարժել անոնք , որ այնպիսի գեղեցիկ բնակարանի մը մէջ կը բնակին ու կ'ապրին :

Եւ արդարև վարդը բնակարան մ'է , որ իր յատուկ բնակիչն ունի :

Այս բնակիչը միշտ մ'է , որ վարդը հագիւ թէ բացուի , մանաւանդ թէ դեռ ևս կոկոն , մէկէն անոր մէջը , անոր սիրտը իր բնակարանը կը հաստատէ . ու որպէս թէ զմայլած իրեն բնակարանին գեղեցկութեանը վրայ՝ ամենևին անշարժ կը մնայ . անանկ որ իր գոյնին պատճառաւ՝ զմրուխտ մը կը կարծես վարդին սրտէն ծնած :

Սակայն այդ զմրուխտը՝ կենդանի ու շարժուն է , տափակ ու երկայն քառակուսի մարմնով , կարծր , պինդ երկութեով , և գոհարի նման պայծառ գոյնով : Կոնկի վրայ դարձուր , փորը տարբեր գոյնով կը տեսնես . մանուշակագոյն քան զյակինթ , և կարմրագոյն քան զամթովս : Այսպիսի է այն միշտ որ Ոսկի-եղնակ կը կոչենք (Cétoine) , և որուն բնակարանը և անկողինը՝ վարդ մ'է : Իրեն սնունդը՝ վարդին թերթերն են . երբ իրեն տանը էականագոյն մասը կ'ուտէ կը լմնցնէ , կը

թողու այն վարդը և ուրիշ մը փնտռելու կ'ելլէ :

Իրեն ամենէն աւելի սիրածը՝ ճերմակ վարդն է . ասոր վրայ է որ անյազարար կը յարձկի . իսկ մէկաշնոնց վրայ՝ երբ հարկէն ստիպուած է՝ այն աւտեն կ'երթայ բնակութիւնը կը հաստատէ :

Զարմանալի է այս միջատիս մէկ տեսակ մը բնազդողական ազդումը . որ երբ զինքը շօշափող առարկայ մը կը զգայ, կը ջանայ իր կենդանութիւնը ծածկելու : Դպիր մէկի մը իր բնակարանին մէջ եղած ժամանակ . մէկէն կը տեսնես որ անզգայ մեռել կը կտրի, և եղած տեղէն, իրեն թէ քար մը ըլլար, կը զրորի վար կ'իյնայ, և անանկ կը մնայ, մինչև որ զգայ որ ալ իրեն զբաշող առարկայ մը չկայ : Ան ատեն գլուխը կը շարժէ, թաթիկները կ'արձրկէ ու նորէն վարդ մը փնտռելու կ'ելլէ :

Այս կերպ բնազդումը սովորական է ընդհանրապէս ամէն պատենաթևից : Որովհետև ծանրաթուիչ են, և ստիպուած են ստէպ իրենց թշնամեաց ճանկերուն մէջէն անցնելու, որով և իրենց կեանքը միշտ մերձաւորագոյն վտանգի մէջ կ'ըլլայ . անոր համար է թերևս, որ բնութիւնը այս կերպ բնազդում մը տուեր է անոնց, որ ինքնակամ անզգայ կտրելով իրենց ներկայութիւնը ծածկեն, և ազատին իրենց թշնամիներուն ճանկերէն :

2

Այլ հոս մտածութիւնս միջատաց բնազդման հետ եղած ժամանակ, յանկարծ անցեալն առջևս կը ներկայանայ : Այն անցեալն, որուն արդիւնքը անմեղ զբօսանքներն են : Դեռ մարդ աչքը չահասիրութեան և այլ և այլ կրից չբացած՝ անմեղ կեանքի մը սիւքը կը ծծէ . իրեն զբօսանքներն այնք են՝ որ ապագայ ժամանակի մը տղայական խաղալիք կ'երևան : Եւ սակայն անոնք անմեղութեան, երջանկութեան զբօսանքներն են, որ ուշ ատեն կարող կ'ըլլայ

ըմբռնելու . այնպիսի ատեն, որ ալ անկարելի կ'ըլլայ նորէն ձեռք բերել զանոնք : Այնպիսի ատեն, այո, ուր քաղցր օրեր հազիւ երբէք կ'ողջունեն իր սիրտը . և ուր ընդհակառակն, դառն և դառնագոյն օրերը՝ իրարու ետեւ ետեւ կը յաջորդեն : Եւ այն ատեն աչքը դէպ 'ի անցեալն դարձնելով, աւանդ, կ'ըսէ, անցան այն երջանիկ օրերն :

Այո, անցան, և անցնին պիտոր թըշուառ օրերն ալ . և գայ պիտի ժամանակ մը ուր հանդերձեալ մը միայն պիտոր ներկայանայ իրեն . և այն ատեն պիտի տեսնէ ստոյգ

Միայն անցեալը :

Միայն անցեալ կեանքը . իսկ ապագայն ...

Անորոշ :

Առ այժմ՝ կեանքը մեղի թերևս քաղցր է, թերևս դառն : Ինչպէս ծառ մը որուն արգասիքը ոչ միայն փուշ է այլ և ծաղիկ :

Եւ սակայն դու տրդէն իսկ 'ի հանդերձեալն անցար ...

Եւ կը յիշես արդեօք, կը յիշես այն օրերն, այն պատանեկութեան անմեղ օրերն, որ մեր զբօսանաց նիւթերը աւարչին հրաշալիքներն էին : Կը յիշես արդեօք այն օրերն, այն զարնանային զով առաւօտներն, որ զուարթ և անհոգ՝ անտառակին ծայրը եղած լճակը կ'առաւօտէինք :

Այլ աւանդ . այս հարցմանս, այս ձայնիս, անձայն շիրիմ մը, ցուրտ քար մը միայն արձագանգ կու տայ . լռութիւն մը որ հանդերձեալէն կը բղխէ :

Եւ սակայն այդ լռութիւնը երբեմն ընկեր մ'էր : Ո՛րչափ քաղցր օրեր անցուցեր ենք մէկտեղ այն լճակին քով, որուն մէկ մասին վրայ անտառակի մը ծառերն կը հովանանային : Այսօր ամենայն ինչ կերպարանափոխ եղած է . կարծես թէ բնութիւնն իսկ ալեւոր ժամանակին հետ իր օրէնքներն փոխեր է . և սակայն քանի մը աշուն միայն անցեր է :

Աւանդ մեղի որ ժամանակին վրայ կը հաստատենք յոյսերնիս : Անցնի, կ'ը-

սենք, անցնի ժամանակ որ մենք երջանիկ ըլլանք. և սակայն այդ ժամանակը մեր կեանքն է. այդ անցը՝ մեր կենաց նաւն է, որ անհամբերութեան առաջատներն ժամանակին հովուն բացած, աղմկալից ծովու մը վրայէն՝ եղբրքէ եղբրք կը դիմէ... յանմահութիւն:

Ասանկ ուրեմն լծակին և անտառակին վրայէն միայն մէկ քանի աշուն անցեր է. և այսօր որ աչքս հոն տանիմ, հազիւ թէ անոր հետքը կրնամ նշմարել: Դեռ ևս ալևոր կաղնի մը կանգուն կեցեր է. կանգուն, որ վկայէ, թէ նորա շէն տները եկամուտ յափշտակող են, և ոչ օրինաւոր բնակիչ: Ինքն է միայն այն տեղւոյն յատուկ տէրը: Իսկ լծակն. հետքն իսկ ուր են..

Յիշատակը միայն յանցեալն է:

Գիշաքաղը.

Յայդ անցեալը ուրեմն ակնարկելով, օր մը Անոր հետ—Այն որ արդ Հոգի է — այդ լծակին եղբրքը հասեր էինք: Այլ ափսոս որ քիչ մը ուշ: Եթէ ճամբան մըջիւններու բանակ մը դիտելու ուշացած չըլլայինք, անշուշտ դժբաղդ պատահար մը չէր հանդիպէր: Անշուշտ, կ'ըսեմ, որ դժբաղդ խլուրդի մը կեանքը կ'ազատէինք. որ թերևս աշուրներուն պակասութեանը պատճառաւ՝ լծակն ինկեր էր: Խեղճը մեռած էր. այլ անշուշտ երկայն ճիգն ու աշխատանք թափած պիտոր ըլլայ իրեն սպառնացեալ դժբաղդ ոչնչութենէն ազատելու համար: Եղբրքին կաւին վրայ եղած նշաններն յայտնի կը վկայէին թէ որչափ անօգուտ աշխատանք, որչափ մահուան սարսափ կրեր էր այն անզգայութիւնը անցնելէն առաջ: Եւ սակայն այնչափ աշխատանքէ, այնչափ մահուան ցուրտ քրտինքէ ետքը, լծին ջրին ջինջ երեսին վրայ անշարժ կեցեր էր ողորմելին, որպէս թէ քուն ըլլար:

— Պէտք է հանել, ըսաւ Այն, պէտք է հանել ջրէն, և այս քարին վրայ հանգչեցնել: Թերևս արեգական ջերմու-

թիւնը անոր պաղած անդամներուն ոգի ազդէ, կենդանութիւն տայ:

— Ափսոս, ըսի, խլուրդը ջրէն հանելով, կարծեմ որ շատ ուշ է. վախեմ որ ալ ժամանակ չէ ատանկ հրաշքի: Բոլոր կենդանական ջերմութիւնը գնացեր է իրմէն. և սիրտն իսկ ալ չբաբախեր:

Վերցուցինք, հանգչեցուցինք զայն ճերմակ քարի մը վրայ. քար մը որ դիպուածով հոն կը գտնուէր ու խեղճին իբր մահուան անկողին պիտի ծառայէր: Քարին չորս կողմը խոտերը՝ կանաչագոյն բնական գորգ մը կը ձևացնէին իբր լաթ մը որ դազաղին չորս կողմը ձգուէր. որոնցմէ ծաղկեալ փնջեր դիակին վրայ տխուր կերպով մը առկախեալ, կարծես թէ անոր դժբաղդութեանը սգակից կ'ըլլային:

Հոն խոտին վրայ երկուքնիս ալ ծունկի վրայ եկած, խլուրդին դիակը կը զննէինք, որուն կիսաբաց բերանը, կըրկին շարք ճերմակ, սուր ու զօրաւոր ակուններ կը ցուցնէր, որոնք մահը ալ ուժաթափ և անվտանգ ըրեր էր: Իսկ ձեռուրներն, այն ձեռուրներն որ այնպէս նման են մարդկային ձեռաց, և որոնց ծայրերն անանկ ամուր ըղունգներով զինուած են, որ կարծես թէ քարն իսկ անոնց բռնութեանը առջին իբր հող սեպուած է. և սակայն անոնք ալ անզօր էին, ինչպէս նաև բոլոր անոր խողովակաձև մարմինն անզգայ:

— Ահա կեանք մ'ալ, կ'ըսէր Այն, ահա կեանք մ'ալ որ լռեց, գնաց աշխարհքիս վրայէն: Բնութեան այնչափ երկանց արդիւնք մը, մէկ ըոպէի մը մէջ ոչնչութեան ասպարէզը թռաւ: Ո՛վ արդեօք կարող է այն գաղտնի կապին սահմանը տալ որ կենդանւոյ մը կենաց ու մահուան մէջ կայ: Տես, ահա տերև մը որ այդ ծառին կենաց հաղորդ էր, և հիմա իբր թէ աներևոյթ ձեռքէ մը կը կտրի, կ'իյնայ, կեանքէ 'ի մահ: Քիչ մ'առաջ այդ կենդանին շունչ մ'էր, որ կենաց լուսովը կը բաբախէր, և հիմա դիակնացեալ լռեր է:

Դեռ խօսքը բերանն էր երբ յանկարծ գլխնուս վերայէն երկու որոշ ու իրարմէ տարբեր բզզալու ձայներ լսուեցան։ Աչուրնիս վեր վերցուցինք նոր հիւրերն տեսնելու։ Բայց անանկ արագ արագ շարժումներն կ'ընէին, որ դժուարին էր անոնց վրան ստոյգ գաղափար մը առնուլ։ Սակայն մէկը կապտագոյն ճանճ մը կ'երևնար, իսկ մէկաւրին ինչ անուն տալը չէինք գիտեր։ Շարժումներնէն յայտնի կ'երևնար որ երկուքն ալ դիտմունք մ'ունէին, և իրենց թուելը ուրիշ բան չէր, բայց եթէ իրարու դէմ յամառ ընդդիմութիւն մը։ Կապուտ ճանճը կը ջանար դիակին մօտենալու, իսկ միւսը՝ զան անկէ հեռու բռնել կ'աշխատէր։ Անոր համար միշտ ետէն կ'իյնար, կը վռնտէր, կը յոգնեցնէր։ Ճանճն ալ անոր հակառակը, կը յամառէր, չէր ուզեր տեղի տալ։ Կը վռնտուէր։ Նորէն կը դառնար։ Կարծես թէ ծաղր կ'ընէր իր թըշնամին։ Կ'իջնար, հազիւ թէ կը հանգչէր խլուրդին գլխուն վրայ։ Իր հակառակորդը կը հասնէր անմիջապէս։ Ան ալ կը ցատկէր, կը թռչէր, կը տղզար։ Երբ միջոցով անշուշտ արհամարհել ու զերով իր թշնամին։

Այս անակնկալ երևոյթը հետաքրքրութիւննիս շարժեց, լուիկ, մնջիկ, քաշուեցանք մէկ դի, տեսնելու թէ ծայրն ուր պիտոր երթայ։

Վերջապէս անծանօթ միջատը, ճանճը ըմբռնելու յուսահատելով, կերպը փոխեց։ Ինչու, նստաւ խլուրդին փորուն վրայ, միշտ թևերն խաղցնելով, ինչպէս թէ միշտ պատրաստ ուզենար գտնուիլ ճանճին վրայ յարձկելու։ Այս դիրքիս մէջ մէկ երկու վայրկեան կենալէն ետքը, երբոր տեսաւ որ ճանճը հեռու կեցեր Համարձակիր մօտենալու, թևերն ամփոփեց, երկու պատեանի տակ ծածկեց, և սկսաւ խլուրդին մարմնոյն վրայ որպէս թէ ժուռ գալ։

Այն ատեն կարելի եղաւ մեզի անոր մարմնոյն ձևին ու կազմութեանը գաղափար մը առնուլ։ Մարմնոյն երկայնութիւնը ութը գծաչափ. զուխը ե-

ռանկիւն, որուն երկու կողմէն զոյգ մը կարճ լախտակերպ բողկուկներ բուսած էին։ Կռնակը՝ ուղնական մասին վրայ, որպէս թէ վակաս մը ձգած։ անկէ վար ալ երկու քառակուսի կարճ պատեաններ, վարի կողմէն գրեթէ ուղղագիծ կտրած, ամբողջ որովայնը չէին ծածկեր, այլ գրեթէ կիսով չափ մերկ կերևնար։ Իրեն վեց վտիտ երկայն թաթիկներն ալ, ամբողջին հետ միացած, այլանդակ երևոյթ մը կուտային, ու ուրիշ տգեղութեանց վրայ տգեղութիւն մ'ալ կ'աւելցնէին։ Միով բանիւ արտաքին երևոյթէն մէկէն գուշակեցինք որ բարձր ալ իրեն երևութիւն յարմար պիտոր ըլլար։

Եւ արդարեւ անանկ էր ինչպէս անունն ալ կը յայտնէ, որ է Գիշարաւոր (Nécrophore)։

Զարմացած կը նայէինք մէյ մը ասոր, մէյ մը կապուտ ճանճին, որ քիչ մը հեռու խոտին վրայ կը հանգչէր։ Ինչ է արդեօք դիտմունքնին, և ինչու համար զիրար կը հալածեն, կը մտածէինք։ Եւ որպէս զի չըլլայ որ մեզմէ խրտին, քայլ մը հեռու քաշուեցանք, նստանք, որ վախճանը տեսնենք։

Շատ չանցաւ, ճանճն որ յաղթուած կը կարծէինք, և ինչպէս թէ մէկալէն վախնալով չուզենար մօտենալ, ցատքեց, թռաւ, մօտեցաւ խլուրդին, մէյ մը զուխը, մէյ մը փորը կ'իջնէր, կ'ուզէր նստիլ։ Հազիւ թէ կը նստէր, գիշաթաղը՝ որ շարունակ ժուռ կուգար, կը հասնէր կը վռնտէր։ Ան նորէն կը դառնար, կ'աշխատեցնէր, կը յոգնեցնէր։ Կ'ուզէր թերեւ չարաչար յոգնեցնելով ձանձրացնել, որ յաղթութիւնն ալ իրենն ըլլայ։ Բայց ան, վագրի մը պէս արիւնլուայ որսի մը դիմաց, թաթիկները ինչպէս թէ կատաղութեամբ գետինը կը զարնէր, բողկուկները խաղցնելով, ու ինչպէս թէ սպառնալից աչքով մը իրեն ծնօտիկները բանալով գոցելով, կ'ուզէր ճանճին սիրտը սարսափ ձգել որ տեղիք տայ։ Բայց անօգուտ։ Ճանճը նորէն իրեն

միակերպ եղանակովը նոյն երաժշտու-
թիւնը կը խաղցնէր:

Վերջապէս, որպէս թէ յաղթուած,
գիշաթաղը ճանճին առջևէն սկսաւ
քայլ առ քայլ տեղի տալ, քաշուիլ.
այնչափ, մինչև յանկարծ աչքէ կորսն-
ցուցինք, աներևոյթ եղաւ: Ճանճն ան
ստեն յաղթող, յարձկեցաւ խլուրդին
վրայ, և առանց զգուշութիւն մ'ընե-
լու, կամ թէ այսպէս ըսեմք, առանց
ետեւ առաջ մտածելու, սուր պատիժը
անոր ռնգանց մէջ խոթեց, ու սկսաւ
հիւթ ծծել:

Այսպէս անյադաբար ծծած ժամաւ
նակը, գիշաթաղն, որ դեռ չէր յաղ-
թուած այլ միայն պահուրտեր էր խը-
լուրդին ետևը, երաւ կամացուկ մը, սա-
հեցաւ, անցաւ ճանճին ետևը, հասաւ
բռնեց զինքը իրեն ճիրաններուն մէջ,
ու մկրատի պէս ծնօտիկներովը կուրծ-
քէն խածնելով, սպաննեց, ձգեց մէկ-
դի գետինը: Յետոյ ապահովցած ան-
շուշտ, որ ալ ճանճը չկրնար խլուրդին
մարմնոյն մէջ իր բիւրաւոր հաւկիթ-
ներն ածել, ուսկից բազմաթիւ ճեր-
մակ որդեր կը ծնանին, նորէն թևերն
բացաւ, թռաւ գնաց տղղալով:

Հազիւ թէ երկու վայրկեան անցեր
էր, յանկարծ ըսեմք օդու մէջ գիշա-
թաղին ձայնը, որուն հետ ուրիշներ ալ
ընկերացած, որպէս թէ երաժշտական
ներդաշնակութիւն մ'ուզենային ընել:
Աչուրնիս վերուցինք տեսանք որ առ-
ջինին հետ ուրիշ երկու հատ ալ կու
գային, անոնց ետևէն ուրիշ երկու հատ
մ'ալ, որով եղան հինգ. ու անմիջապէս
խլուրդին մարմնոյն վրայ ինջան, նըս-
տան:

Շարժեցանք քիչ մը որ աւելի մե-
տանց զիտենք, բայց մէյ մ'ալ յան-
կարծ աչքէ կորսնցուցինք զամենն ալ.
մէկ բոպէի մը մէջ աներևոյթ եղեր
էին: Վախցանք չըլլայ որ վախի պատ-
ճառ մը տուած ըլլանք, ու քաշուեցանք
մէկ դի որ ասպարէզը ազատ թողունք
իրենց:

Դարձուցինք երեսնիս ընակին վրայ,
որուն երեսը մթեղ մը շիւղի մը վրայ
նստած իր ձուերը ջրին խնամոցը կը
յանձնէր: Զարմանալի կերպով ձու
ձուիքով ուղղահայեաց դիրքով կը շա-
րէր, — որոնք կաշուն հիւթով մ'ալ
օծուած ըլլալով, շուտ մը իրարու կը
յարին, — ու ետևի թաթիկներովը
զանոնք բռնելով, հետզհետէ քանի որ
կարգ մը կը շարէր կը լմնցնէր, քիչ մը
անդին կը մղէր ուրիշ նոր կարգ մը սկը-
սելու համար:

— Ո՛վ է, կ'ըսէինք, որ սորվեցու-
ցած է այս չնչին միջատին, որ իրեն ա-
պագայ ազգը ջրի մը գլխով թեման յանձ-
նէ: Ինքը գազան մ'է որ կենդանա-
կան սնունդ, արիւն կ'ուզէ, և իրեն
կենաց ասպարէզը, իրեն զբօսանաց և
խնջոյից վայրն՝ օդն է, և անոր բնակիչ-
ներն: Եւ սակայն չվստահիր իր ապա-
գայ յոյսը օդու յանձնելու, հապա այն
տարեր կ'ապաւինի, ուստի նոյն իսկ
ինքը մահու չափ կը խորշի: Ո՛վ անհուն
իմաստութիւն: Կենդանին նոյն տար-
րէն ազատելու համար՝ լաստափայտի
մը կարօտ է, և սակայն այո, այո լաստի
մը պէտք ունի, բայց միայն որպէս գի
իր զաւակներն ջրաբնակ ընէ. որպէս
գի իրեն զաւակներուն անփորձ ման-
կութիւնը բազմավտանգ աշխարհքի
վտանգներէն հեռու բռնէ: Եւ երբ ի-
րենց աճումը լիովին առած, իրենց
թրթռական թևերն ալ չկարենան պա-
տեանին տակը զսպուիլ, փափաքելով
այն ատեն ուրիշ լաւագոյն կենաց, թու-
ղուն այն իրենց ծածքը և զիրենք չըր-
ջապատող տարրը, սահին կամացուկ
մը ջրին երեսէն. և ալ անկէ ետքը ահա
կը տեսնես զիրենք տէր ընդարձակ աս-
պարիզին, զոր ստանալու համար՝ ինչ
աստիճանի ուրախութիւն ունենալը թե-
րեւ իրենց տղղացող երաժշտութենէն
կարենայ գուշակուիլ:

Այս միջոցիս մթեղը՝ իրեն արդէն
չատոնցուրնէ սկսած գործը լմնցուց:
Նաւակ մը հաւկիթներով շինած — որ
ընդհանրապէս երկու հարիւր յիսունէն

մինչև երեքհարիւր հաստ կ'ըլլայ — ջրին երեսը թողուց, ինքը թռաւ։ Ա՛լ անկէ աւելի ինչ ունէր ընելիք։ Մայրական խնամքն ու հոգը զինքը այն կէտին կը մղէր. ըրաւ, լնացուց։ Մ'նայածը ապա։ Իրեն զաւկներուն կեանքը ապա։

Այն էակին ձեռքն է որ զինքն ալ ամէն վտանգէ ու փորձանքէ ազատեւէն ետքը՝ նոյն կէտը հասուցեր էր։

Հետեւեալն ուրիշ տեղում։

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱԿԵՐՏԵՆՑ

Եզիպտացոց գրականութիւնն, առաջնութեամբ ու մեծագործութիւնը։

Եզիպտացոց պէս հին ատեն իմաստութեամբ, արուեստիք և ուսմամբ յառաջագէտ և երևելի ազգ մը պէտք է որ գրականութիւն ունեցած ըլլայ՝ որով և գրքեր՝ իբրև աւանդապահ իրեն գրականութեանը. և արդարեւ գիտենք որ Եզիպտացիք ամենահին ժամանակներէ ի վեր հարուստ մատենադարաններ ունէին։ Դիողոր Սիկիլիացին Ռաբմանտիաս թագաւորին գերեզմանը նկարագրելով, անհուն պալատին այլ և այլ մասանցը մէջ կը յիշատակէ նաև սրբազան գրատուն մը ուրուն ճակտին վրայ գրուած էր՝ Բժշկարանն ինքնուրոյ։ Թէպէտ և սուտ հանուցաւ Ռաբմանտիասի այս շիրիմը և հետեւաբար անանկ հռչակաւոր գրատան մը չիմուած ըլլալը, բայց ուրիշ գրատուն մը գտնուեցաւ Ռամէսէսէոնի աւերակացը մէջ, որ երկու աստուածոց պաշտպանութեանը նուիրեալ էր. մէյ մը թոթայ՝ որ Եզիպտացոց ուսմանց և արուեստից աստուածն էր. և երկրորդ՝ Սաիրեայ՝ թոթայ հարսին, ուրուն անունը շատ հռչակուած էր իբրև գլխոյ գպրութեանց։

Շատ դժուար է ստուգապէս գիտնալ թէ արդեօք ինչպիսի գրքերէ կը ձևանային այս հաւաքմունքները. բայց

մեր ձեռքը հասած պապիրոսներէն կըրնանք գաղափար մ'առնուլ անոնց հարստութեանը վրայ. աս պապիրոսներուն մեծ մասը աստղագիտական, մոգական և բժշկական գրուածքներ են, կամ հանճարեղաբանութիւններ և նւիրական տօնացոյցներ. մաս մ'ալ գիւցազնական և վիպասանական գրուածքներ, հասարակաց դիպաց կամ առանձնական գործոց նկատմամբ. զոր օրինակ՝ այն գիւցազներգութիւնը, որ Մեծին Հռամէսի քաջութիւնները կը պատմէ, զոր թարգմանած է Պ. տը Ռուֆէ։ Հմուտ հնագիտին այս և ասոր նման ըրած ուրիշ թարգմանութիւններէն յայտնի կ'երևնայ թէ հինք շատ կ'ախորժէին իրենց կրօնքին վարդապետութիւնները վիպասանութեամբ և խրատական առասպելներով սորվեցնել։

Եզիպտացոց պէս զգօն և հանդարտաբարոյ ազգի մը գրականութեան մեծ նիւթը հարկաւ պէտք էր կրօնքն ըլլար. և իրացրնէ կը տեսնենք որ Մէնքերէս (Միկերինոս) մեծ բուրգերը շինող թագաւորներէն մէկը՝ ձաւնապարսն առեւտր անունով գիրք մը շաղագրած էր. բայց նոյն թագաւորին ամենէն անուանի գրուածքն է այն զոր եզիպտագէտք Մալլոնց անուանեցին, որուն մէջ բովանդակուած էր Եզիպտացոց փիլիսոփայական և կրօնական ամենայն գիտութիւնը. և ասկէ օրինակ մը իւրաքանչիւր մոմիային դադաղին մէջ կը գտնեն, ըստ հանգուցելոյն հարստութեանը աւելի կամ նուազ կատարեալ։ Գրեթէ բոլոր գիրքը հոգւոյ անմահութեան վարդապետութեան վրայ է. բաց կան նաև մէջը տաղեր, աղօթքներ և թաղման և մեռելոց պաշտօնին նկատմամբ առանձինն ձևեր։ Նշանաւոր գրութիւններէն մէկն է Ռամէսէսի կեանաց վրայինը. ասոր մէջէն կ'իմացուի հոգւոյն երկնային անդնդոց այլ և այլ գաւառներուն մէջ ընելիք պանդխտութեանց բովանդակ ընթացքը։ Ուրիշ գրութիւններու մէջէն ալ կ'իմացուի թէ մեռեալը ինչպէս իրեն վը-